

Snafs og Urne - samt ottingstallet i Bolderslev

Af *H. V. Gregersen*

Med udgangspunkt i en strid om jordegods på Urnehoved-egnen fra slutningen af 1200-tallet fremsættes i artiklen en række teorier om stormændenes ejendomsbesiddelser i Bjolderup sogn, koncentreret om slægterne Snafs og Urne. Der sluttes med en analyse af ottingsbegrebet, og forfatteren opfordrer lokalhistorikere til at gå igang med lignende lokale studier over de middelalderlige ejendomsforhold.

Middelalderligt kildemateriale flyder i regelen meget sparsomt, og dette er selvsagt ikke mindst tilfældet, når der er tale om materiale til belysning af bestemte forhold inden for et snævrere område. Kun i ny og næ kan man være heldig at få et kig ind bag det tykke forhæng, der almindeligvis dækker over de begivenheder, der har fundet sted for over et halvt årtusinde siden.

En sådan lejlighed byder sig for Urnehoved-egnens vedkommende i anledning af en flerårig strid om jordegods mellem stormanden Jens Urne (Johannes Urne) og klosteret i Løgum.¹

Den indledes omkring 1280² med, at Knud degn af Åved³ i Vodder sogn (antagelig degn i Ribe) og præsten Niels i Vodder sammen med enken Kristine og hendes søn bevidner et testamente, som er opsat af en på den tid afdød stormand, Knud med tilnavnet »Snubbe« eller »Snubæ«,⁴ hvis man da kan tro de trykte udgaver af dette testamente.

Otte dage før sin død havde Knud Snubbe i nærværelse af Løgum klostres abbed, Jens (der kaldes »forhenværende«), og af munken Gunner ladet sit testamente oplæse, og han havde da været ved sine sansers fulde brug og kunnet bekræfte sin sidste vilje, således som den i sin tid var blevet udformet og beseglet af sognepræsterne Svend i »Bulderup« og Tyge i Uge.

Derefter nævnes, hvilke pengesummer Knud Snubbe havde beslut-

tet at bortgive. Først skulle der ofres 29 mark penge⁵ til det Hellige Land, og derefter til kirkerne i Slesvig, Ønlev, Åbenrå, Ensted, Brandrup, »Akerbeck«,⁶ »Oten«,⁷ Ødis, samt til Vor Frue kirke i Ribe og til Helligåndsklosteret sammesteds, hver 1 mark penge eller i alt 10 mark. Dertil kom $\frac{1}{2}$ mark penge til de sognepræster, der holdt messe de pågældende steder, hvilket vil sige yderligere 5 mark. Til hver af messetjenerne skulle der gives 2 øre. Dengang var 8 øre lig 1 mark, og det vil sige, at der gik 1 mark penge til de fire kirkers præstemedhjælp, idet der næppe har været altergang i klosteret, hvilket har overflødiggjort en messetjener på dette sted.

Næsten som om de var blevet glemt, vender testamentets tekst igen tilbage til omtalen af pengegaver til kirkerne, og to af egnens kirker, nemlig »Biuldorp« og Tinglev, bliver nu betænkt med det dobbelte af, hvad de andre kirker har fået, nemlig 2 mark penge til hver, i alt 4 mark.

Klostrene fik også deres andel af uddelingen: dominikanerne i Slesvig og i Ribe, franciskanerne i de samme to byer, nonnerne (»søstrene«) i Slesvig og i Ribe, endvidere hospitalerne i Slesvig, Flensborg, Åbenrå og Ribe,⁸ samt »brødrene« i Flensborg. Hver af dem blev betænkt med 1 mark penge, d. v. s. i alt 11 mark.

Sammenlagt er der således tale om en testamentarisk pengegave på ikke mindre end 60 mark penge. Man kan så spekulere over, hvad det vil sige i moderne mønt, og den slags omregninger er altid vanskelige, da nutidens krav til livets underhold er helt andre end middelalderens. Et par lundensiske testamenter fra samtiden giver dog måske et fingerpeg om beløbets størrelse: 1283 $\frac{1}{8}$ siges, at en fole, alt efter beskaffenheden, er 3 eller 4 mark penge værd, og 1288 $\frac{14}{8}$ regnes 1 mark penge og en ko for at have samme værdi.⁹ Det har med andre ord været værdien af en stor besætning, som den afdøde overlod til forskellige gejstlige personer og institutioner.

Den sidste del af testamentet indeholder oplysninger om jordegods i Bolderslev, der var tiltænkt Løgum kloster. Det drejede sig om 3 ottinger i hver af Bolderslevs to bymarkshalvdele, af hvilke den vestlige (»fjernere fra solen«, som det hedder i testamentet) kaldes Ættebol, mens den østlige del af bymarken (»mere nær solen«) hed Haldensbol.¹⁰ Desuden mente testator at kunne disponere over hele skoven i Urne, d. v. s. på Urnehoved-banken øst for Bolderslev, dog med undtagelse af 3 ottinger længst imod vest ind mod Haldensbol. Disse

3 ottinger blev drevet af Knud »Snubbes« bryde, d. v. s. godsbestyrer eller forvalter, en mand ved navn Ketil Streng, og denne ejendom var tiltænkt Knuds egen søn Mads som hans fædrearv. Knuds moder, som åbenbart overlevede ham (hendes navn anføres ikke), skulle frit råde over al hans ejendom med undtagelse af det, der nævntes i nærværende testamente, indtil de fornævnte legater tilfulde kunne udredes af godsets indtægter med fradrag af det, der krævedes til sønnen Mads's føde og klæder.

Såvidt testamentets bestemmelser. Men dermed var sagen ikke blevet afgjort, for stormanden Jens Urne nægtede at godkende testamentets overdragelse af jordegods til klosteret i Løgum, og i de følgende ti år udspandt der sig en omstændelig proces, som vi kun kender til gennem tre breve, der er blevet bevaret i Løgum kloster, og vi kan således ikke se, hvad der har været Jens Urnes motiv til at gøre ophævelser over den påtænkte jordoverdragelse.

Sagen blev indledt 1283 11/10, da abbed Jon af Løgum rejste stævning mod stormanden Jens Urne over for Ribe-bispen Tyge, der var blevet udpeget som dommer af ærkebispen i Lund. Abbedens klage lød på, at Jens Urne havde beslaglagt det jordegods i Bolderslev, som ifølge testamentet skulle tilfalde klosteret, og som i alt udgjorde 3 ottinger i Ættebol og 3 ottinger i Haldensbol, samt 23 ottinger i Urne skov. Jens Urne lod straks gennem sin sagfører svare, at stævningen ikke var retsgyldig, fordi klosteret først havde henvendt sig til den verdslige domstol, til selveste kongen, i nøjagtig samme sag. Denne påstand blev ikke taget til efterretning, og det blev påbudt Jens Urne at svare på selve klageskriftet inden den 15. november.

Jens Urne foretrak imidlertid at appellere sagen, og nu hører man ikke videre til den før 1285 9/9, da Løgum kloster rejste klage over, at der af paven var blevet udpeget en ny domstol i sagen, bestående af prioren Niels i Odense, provst Niels sammesteds og provst Rike i Gamtofte. Sagen skulle med andre ord fortsættes i Odense stift, og det synes således, at Jens Urne har fået ret i sin påstand om, at Ribe-bispen måtte være inhabil i en retssag mellem et kloster i hans eget stift og en stormand fra Slesvig stift.

Sagen trak atter ud, og vi hører først igen til den 1290 2/6, da resultatet af en voldgiftskendelse ved bisperne Bertold af Slesvig og Christian (II) af Ribe forkyndes. »Efter mange undersøgelser og

underhandlinger og efter omhyggeligt at have efterforsket sandheden – hedder det heri – såvel ud fra mange troværdige mænds med deres segl bekræftede vidnesbyrd som også ud fra den dom, som afdøde kong Erik Klipping havde fældet, og som påfulgtes af domme, som ærkebiskop Jens af Lund og biskop Tyge af Ribe havde fældet« etc., etc., kunne der ikke være tvivl om, at testamentets bestemmelser var retsgyldige.

Men for at få ro om sagen blev det overladt Jens Urne at vælge, om han ville afstå klosteret det omtalte jordegods eller affinde sig med klosteret ved at betale 500 mark »gængs« på tre terminer, nemlig Skt. Andreas's dag, til midfaste og til nærmeste pinsedag (1290 30/11, 1291 29/3 og 10/6).

Efter otte dages betænkningstid valgte Jens Urne at betale den pågældende sum til de tre terminer, og dermed kunne han forblive i lovlig besiddelse af det jordegods, som han nu havde kæmpet for i henved ti år.

Motivet til Jens Urnes vedholdende kamp for jordegodset i Bolderslev kendes som nævnt ikke, men oplysningen om, at »troværdige mænd« havde været afhørt i sagen, kan vel med nogen rimelighed tolkes derhen, at der har været tale om en familiestrid om den pågældende jord. Jens Urne må på en eller anden måde have gjort arveret gældende til den omstridte jord, og er dette rigtigt, må der have eksisteret en vis slægtskabsforbindelse mellem ham og den afdøde testator.

Som allerede antydnet, kan der næres tvivl, om en del af navnestoffet i de bevarede dokumenter er blevet læst rigtigt. Desværre kendes de originale dokumenter, der har været i Løgum klostres besiddelse, kun fra en afskrift, der er taget i 1578, og det er denne afskrift, der i 1834 under betegnelsen Løgum-bogen findes publiceret i det VIII. bind af det store samleværk af vore middelalderlige kilder, der bærer titlen *Scriptores Rerum Danicarum*. Fra denne publikation er de her benyttede breve påny offentliggjort i det moderne udgiverværk *Diplomatarium Danicum* og i den hertil hørende oversættelse *Danmarks Riges Breve*. Men det siger sig selv, at der som følge af de dårlige overleveringsforhold findes mulighed for adskillige fejllæsninger og naturligvis især af navnestoffet.¹¹ Sådanne fejl kan både skyldes afskriveren i 1578 og udgiveren i 1834.

Spørgsmålet er nu, om man tør antage, at testators navn er overleveret i en forkert form. Helt sikker på navneformen har man åbenbart ikke været, siden der i testamentet både skrives »Snubbe« og »Snubæ«.

Der kendes tre forskellige slægter af navnet Snubbe, af hvilke de to er udpræget sjællandske.¹² Den ene af de sjællandske slægter fører ovenikøbet et ørnelår (uden klo) eller snarere et løvelår i sit våben, hvilket giver det en vis lighed med Urnernes våben, som viser et ørnelår med tilhørende klo. Måske har netop dette forhold forledt udgiveren til at læse »Snubbe«, selv om der iøvrigt ikke synes at eksistere en forbindelse mellem de sjællandske Snubber og Urnerne i Sønderjylland.

I Danmarks Adels Årbog 1918 findes der optaget en tredje slægt Snubbe, som kaldes en sønderjysk slægt. Det sidste sker ganske vist udelukkende på grundlag af den traditionelle læsemåde af det herværende testamentes to navne, Knud Snubbe og Mads Knudsøn (Mattheus Kanuti). Disse to personer gøres uden begrundelse af nogen art til aner for Lawy Snob af Brødsgård i Brusik herred. Han nævnes først så sent som i 1468, da han tilskødede ridder Detlef Reventlow en gård på Skovbøl mark, Læborg sogn, samt en »mærkeskov«, der kaldes »Snebbis Lundh«. Den sidste navneform er i den herværende forbindelse ikke helt uinteressant. Genetiv-s tyder på, at en person har båret navnet »Snebbe«, og det har derfor næppe været helt sikkert, om vokalen i slægtsnavnet har skullet være u, o eller e. Overleveringen af stednavnet må imidlertid være den sikreste. Spørgsmålet er så, om man overhovedet tør antage en forbindelse mellem stormandslægten fra Brødsgård og navnet »Snebbe«.

Det vil dog, hvorom alt end er, næppe være forkert at drage den konklusion, at der tidsmæssigt er tale om en så stor afstand mellem testatoren og hans søn fra Bjolderup sogn og den nørrejske stormand af navnet Snob, at slægtskabsforholdet i virkeligheden må anses for ganske usikkert. Der er for langt fra Knud »Snubbe« til Lawy Snob – tidsmæssigt såvel som geografisk.

I 1300-årene findes der en langt bedre afhjemlet slægt, hvis navneform er Snafs,¹³ og det besynderlige ved denne slægt er den kendsgerning, at den har jordegods i de samme sogne, hvor Urne-slægten har hjemstedsret, og det er i den forbindelse navnlig påfaldende, at de to slægter optræder på samme tid i to så langt fra hinanden liggende

sogne som Bjolderup i Rise herred og Vodder i Hviding herred. Selv om de fører hver sit våben, Urnerne et ørnelår med tilhørende klo og Snafs-slægten tre kronede jomfruhoveder, peger alt på, at der har eksisteret et slægtskab mellem Snafs og Urne.

I 1315 nævnes væbneren Bonde Snafs sammen med en lang række stormænd i forbindelse med et forlig mellem Erik Menved og den sønderjyske hertug Erik II Valdemarsøn.¹⁴ Efter hans død mageskiftede hans søn, Otto Bondesøn Snafs, 1378 22/2 den fædrene gård i Emmerlev med Kærgård i samme sogn.¹⁵ I 1397 mødte han sammen med en række andre stormænd fra hertugdømmet på Urnehoved,¹⁶ og 1400 18/5 pantsatte Christian Eriksøn Urne ham gods i Hviding herred.¹⁷ Til hans »årtid« i Ribe domkirke blev der 1402 12/10 givet en gård i Vester Vedsted i samme herred.¹⁸

1411 30/11 pantsatte Otto Bondesøn Snafs's sønner, Claus og Otto Snafs, to gårde i Bolderslev og to gårde i Mellerup (Bjolderup sogn) til Gottschalk Tedinghusen,¹⁹ og 1437 3/4 skødede Otto Snafs tre gårde i Perbøl (ligeledes Bjolderup sogn) til hertug Adolf VIII.²⁰ Efter denne tid synes Snafs-familien ikke længere at forekomme inden for det sønderjyske område.

Det middelalderlige kildemateriale fortæller, at også andre stormandsfamilier har haft tilknytning til Bjolderup sogn. 1351 8/12 fik en af hertug Valdemars mænd, Marquard Rütze, tilkendt Elsholm med 1 otting i Barsmark, Løjt sogn, samt huse og bygninger i Bolderslev,²¹ og 1397 1/9 købte Peter Eriksøn Sappi til Solvig en gård i Raved af Peter Pors, hvis slægt var hjemmehørende i Vranderup, Seest sogn, Anst herred, umiddelbart syd for Kolding å, d. v. s. i overgangsområdet mellem Nørre- og Sønderjylland.²² Peter Eriksøn Sappis efterfølgere på Solvig, svigersønnen Mads Gjordsens søn Claus, havde endnu 1444 15/3 ejendomme i Bjolderup sogn og i den nærmeste naboejend, nemlig en gård i Hjolderup, en gård i Mellerup, samt en gård »to der branden kerke«, hvormed der menes Ønlev kirke, som ifølge Niels Heldvad blev nedbrændt i 1411.²³ Disse ejendomme blev afhændet til Otto Pogwisch, Hartwigs søn.

Endelig var der endnu en af Sønderjyllands store slægter, som besad gods i Bjolderup sogn omkring år 1400, idet Johannes Thomesøn af slægten Lindenov fra Ødis sogn på den tid havde Løgum klostergods i Vollerup, Bjolderup sogn, i pant. Efter hans og hans hustrus død skulle det gives tilbage til klosteret.²⁴

Om Urne-slægtens nære tilknytning til Bjolderup sogn vidner den såkaldte Bjolderup-sten, en gravsten med runeindskrift, som i 1841 blev solgt til oldsagsmuseet i Kiel og derfor nuomstunder hører til samlingerne på Gottorp slot.

»Ketil Urne ligger her«, fortæller runerne kort og fyndigt. Af runeforskere er stenen dateret til ca. 1200. Det betyder, at Urne-slægten bliver den af Danmarks adelslægter, der i længst tid har båret samme slægtsnavn.

Stenens udsmykning viser livstræ-korset, livets træ med korset som krone, et yndet motiv i middelalderens kristne symbolverden. Stenen har dækket en grav, og det har derfor ikke betydet noget, at indskrift og billedmotiv vender hver sin vej.

Inden det middelalderlige persongalleri fra Bjolderup sogn forlades, må det ikke glemmes, at der fra højmiddelalderen kendes endnu en stormand ved navn, nemlig Svenning Gråson. Hans navn forekommer 1285 28/5 i en erklæring på danehoffet i Nyborg om, at alt det sønderjyske krongods tilhørte kongen. I den anledning findes krongodset nævnt fra lokalitet til lokalitet, spredt som det fandtes rundt omkring i landsdelen, og derunder nævnes så 4 mark gulds jord i Bolderslev »med undtagelse af, hvad Svenning Gråson ejede der«. ²⁵ Der er her tydeligvis tale om en optælling på grundlag af et ældre register, og den pågældende stormand må derfor antages at have levet adskillige år før 1285 og i hvert fald nok før 1272, da der tales om et dokument affattet af hertug Erik. Det er imidlertid interessant, at der på den tid eksisterede krongods i Bolderslev. Det findes nemlig ikke nævnt i Kong Valdemars jordebog fra 1231.

Alt i alt er det – som man kunne vente – kun få og spredte oplysninger, der findes bevaret om de forskellige stormænds tilknytning til den jord, der var så omstridt i 1280'erne og 90'erne, og i flere tilfælde gives der endda kun antydninger af en tilknytning til Bolderslev-egnen som sådan. Der er tale om medlemmer af forskellige våbenføre slægter; men går man ud fra den tese, at der var en nøje forbindelse mellem slægt og jord, lader der sig måske alligevel aftegne visse konturer af en sammenhæng, som ellers ikke er til at få øje på. Hertil synes de landsbykirker, der findes nævnt i testamentet fra ca. 1280, at kunne yde en god hjælp, idet man må gå ud fra, at testatoren og hans slægt har haft tilknytning til netop disse steder.

Derimod kan der ikke læses så meget ud af, at kirkerne i Slesvig, Ribe og Åbenrå er nævnt. I disse tilfælde må man nøjes med at konstatere, at der er tale om slægtens to stiftskirker og om dens nærmeste købstadkirke. Men derefter kan man rejse spørgsmålet, hvorfor der skulle gives pengegaver til netop Ønlev, Ensted, Branderup, Agerskov, Vodder, Ødis, samt det dobbelte beløb til »Biuldorp« og Tinglev?

Lad os begynde bagfra i rækken, d. v. s. med Tinglev. I dette tilfælde er der ganske vist kun yderst lidt at sige, skønt den dobbelte pengegave kunne tyde på en nær slægtstilknytning til dette sted, Bjolderup sogns sydlige nabosogn. Først i det allersidste årti af 1400-årene kendes der stormænd i Tinglev sogn. 1495 12/3 skødede Urne

Jepsen Algudsen til Åskov på Fyn en gård i Tinglev til Anders Ebbesøn Ulfeld, forstander i Dalum kloster. Han havde i forvejen fået halvdelen af dette gods med sin hustru, Helwig Schmalstedt, Hartwigs datter.²⁶

Hans Urne, provst i Odense, medbeseglede dette brev. Men det er også den eneste antydning af en gammel slægtsforbindelse.

Derefter »Biuldorp«, som i Danmarks Riges Breve findes oversat ved »Bylderup«. Tager man imidlertid den store usikkerhed i betragtning, der gælder med hensyn til gengivelse af navnestof i Løgumbogen, må det ud fra sammenhængen være rimeligt og tilladeligt at læse Bjolderup. Det ville være ret utænkeligt, om en stormand fra Bolderslev i Bjolderup sogn ikke betænkte sin egen sognekirke, og antager man, at testatorens rette navn har været Knud Snafs, er der vidnesbyrd nok om den tilknytning, som de beslægtede familier Snafs og Urne havde til Bjolderup sogn. Der er derimod intet overleveret, som peger mod en forbindelse til Bylderup sogn.

Den nære tilknytning til Bjolderup synes også omtalen af andre stormænd i dette sogn at bekræfte. Marquard Rütze har således uden tvivl haft slægtskab med Urnerne, idet Lawe Lawesøn Rütze 1396 6/5 på begæring af Lage Urne var medudsteder af et vidne, for øvrigt bl. a. sammen med Peter Pors, mens Johannes Thomesøn Lindenov, foged på Koldinghus, ledede retshandlingen.²⁷ Ligeledes beseglede Lawe Lawesøn Rütze 1400 11/4 til vitterlighed sammen med Lage Urne og Cathrine Eriksdatter Urne, en søster til Christian Eriksøn Urne og enke efter Erik Rind af slægten Sappi.²⁸ Det er antagelig på denne baggrund, at Marquard Rütze har været i besiddelse af ejendom i Bolderslev, og hans slægtskabsforbindelse med Urnerne er dermed tillige et af beviserne for, at medlemmer af den indvandrede holstenske adel blev indgiftet i den gamle sønderjyske adel.

Cathrine Eriksdatter Urne havde som nævnt været gift med Erik Abelsøn Rind, en broder til den mægtige Valdemar Sappi, der 1351 17/4 havde modtaget Vodder, Spandet og Arrild sogne i Hviding herred i pant af hertug Valdemar²⁹ og sad som herre til Arnsholm (»Nørrevold«) i Arrild sogn,³⁰ samt var kongelig staller over nordfriserne.³¹ Hendes søn var Peter Eriksøn Sappi, der ejede Solvig i Hostrup sogn og havde en gård i Raved, Bjolderup sogn, ligesom hans dattersøn, Mads Gjordsen (af den oprindelig holstenske slægt Goritz), besad ejendom i Hjolderup og Mellerup i samme sogn.

Gården i Raved var 1397 blevet købt af Peter Pors til Vranderup, der hidtil havde ejet den, og da samme Peter Pors 1400 optræder som medbesegler sammen med sin broder, samt Lage Urne, Lawe Rütze, Johannes Thomesøn Lindenov og Cathrine Eriksdatter Urne, og 1407 var forlover for Johannes Thomesøn Lindenov,³² er der atter engang antydning af et indbyrdes slægtskabsforhold.

Testamentets omtale af Ødis synes klart at pege på, at der gik en forbindelse fra Snafs og Urne til Lindenov, thi i dette sogn lå de Lindenovske gårde Fovslet og Drenderup. 1397 6/10 var Johannes Thomesøn Lindenov en af de stormænd, der mødte på Urnehoved. Han var ovenikøbet ridder – som den eneste af de dansk-sønderjyske stormænd.³³

At Vodder kirke blev betænkt, er næsten en selvfølge, eftersom det udtrykkeligt nævnes i testamentet, at testatorens enke og søn opholdt sig der. Men forbindelsen mellem jordegodset i Bjolderup og Vodder sogne synes at have været fastholdt gennem lange tider, og det er ikke blot slægtsnavnene Urne og Snafs, der peger på en sådan forbindelse, men også slægten Sappi og efter den Gjordsen-slægten.

Med hensyn til Agerskov og Branderup findes der intet bevis for en slægtskabsforbindelse, selv om det ud fra det foran anførte må antages, at der har eksisteret en sådan, siden kirkerne i disse sogne bliver betænkt. I begge de to sogne nævnes i midten af 1300-årene en Tyge (Tage?) Esbernson, der skænkede gods til Løgum kloster.³⁴ Hvis man tør antage, at han har været fader til Esbern Tagesøn, bliver han stamfader til den anselige Emmiksen-slægt.³⁵ Om nogen forbindelse til Snafs og Urne findes der imidlertid ingen vidnesbyrd.

Ensted kirke nævnes også, uden at der findes vidnesbyrd om stormandsfamilier i dette sogn. Sådanne kendes først fra slutningen af 1400-årene, og da var det slægten Ahlefeldt, der havde ejendom i landsbyen Årup. Denne landsby lykkedes det i 1607 Friedrich Ahlefeldt at få nedlagt.³⁶ Men hvem ejede gods i Årup, før den holstenske slægt fra Søgård kom hertil? Herom tier kilderne, men at der har været en gammel forbindelse mellem Årup og Bolderslev, fremgår af det ejendommelige forhold, at 1/2 otting i Bolderslev, den senere Østerkro, helt op til 1853 hørte under Årup. Testamentets omtale af Ensted kirke lader ane, hvorledes dette er gået til.

Og så er der endelig pengegaven til den forlængst forsvundne sognekirke i Ønlev, beliggende umiddelbart syd for det nuværende

Nørre Ønlev i Rise sogn. Den nævnes ovenikøbet først i rækken af landsbykirkerne i testamentet, men heller ikke i dette tilfælde er det muligt at udpege en forbindelse mellem dette sted og stormandsslægten fra Bolderslev. At der imidlertid har været slægtsejendom her, giver omtalen af den gård, som Mads Gjordsen afstod i 1444, dog måske et fingerpeg om.

Som man vil se, tillader kildematerialet ikke en uigendrivelig påvisning af forbindelser mellem de spredt forekommende navne. Dertil er lakunerne alt for store. I et tilfælde som det her foreliggende må man enten helt renoncere på at give en tolkning ud fra det spredt forekommende materiale, eller man må nøjes med at komme med antydninger, der kan sandsynliggøre en vis forbindelse mellem de spredte oplysninger eller måske rettere endda kun til en vis grad kan sandsynliggøre sådanne. Det er nu engang de vilkår, man har, når man vil vurdere det sparsomme kildemateriale fra middelalderen ud fra et lokalt sigte.

Indholdet af brevene om jordstriden i Bolderslev i 1280'erne og 90'erne er imidlertid også interessant, fordi det kan give anledning til visse overvejelser på et helt andet felt, og det er med hensyn til de ottingstal, der findes nævnt.

Hvad en otting oprindeligt har været, er der meget delte meninger om. Der er sagt, at den oprindeligt var en ottendedel af et bol, at ottingen har indeholdt otte dele, eller at otte heste har trukket den plov, som var grundlaget for agerens bredde. Der er i den herværende forbindelse ingen grund til at komme nærmere ind på de forskellige opfattelser, man har gjort sig om dette begreb. Det ville kræve en afhandling i sig selv.³⁷

I stedet må vi her nøjes med at sige, hvad vi rent konkret ved om brugen af ottingsbegrebet i Nordslesvig, hvor det holdt sig gennem lange tider. Bortset fra Als og Sundeved blev der nemlig overalt i Nordslesvig brugt angivelser i ottingstal helt op til udskiftningstiden i 1700-tallets slutning. Men de gjaldt alene for den enkelte landsby, aldrig for et helt sogn, endsige et herred.

Ottingen var i den gamle landsby en andel af jordejendom og af, hvad der hørte hertil, men så vidt man kan skønne, synes ottingen ikke at have haft noget med tallet otte at gøre, i hvert fald ikke inden for den periode af historien, som der kan skaffes kildemæssig dæk-

ning for. Gårdenes agerstørrelse blev opgjort efter ottingstal, og antallet af husdyr afhang ligeledes i fællesskabets tid af de enkelte gårdes ottingstal. Det allerstørste ottingstal, der forekommer for en gård, var seks, men det er den absolutte undtagelse. Almindeligvis regnedes en 4-ottingsgård for en helgård eller et bol. Almindeligvis, for begrebet helgård eksisterer også i visse landsbyer for gårde med et mindre ottingstal, f. eks. 2-ottingsgårde. Normalt er dog et bol lig med 4 ottinger.³⁸

Forholdet varierer således fra den ene landsby til den anden, men for den enkelte landsbys vedkommende lå ottingsbegrebet fast. Således var det i hvert fald siden 1500-årene.³⁹ Ottingen var et fordelingstal for landsbyens jordtilliggende, men den arealmæssige størrelse af en otting var forskellig fra by til by. Andelens størrelse afhang naturligvis af landsbyens samlede areal, ligesom antallet af kreaturer, heste, svin etc. pr. otting svarede til det antal husdyr, som græsningen i den enkelte landsby kunne bære. Fandt der gårddele i stedet inden for den enkelte landsby, og noget sådant var ofte tilfældet, svarede de nye ottingstal til den andel af den oprindelige gårdenhed, de nye ejere fik. En 4-ottingsgård kunne deles lige over, således at der opstod to 2-ottingsgårde, eller den kunne deles, således at det nye ejerforhold blev f. eks. en 2¹/₂-ottingsgård og en 1¹/₂-ottingsgård. Johannes Mejers kort over Åbenrå amt fra 1641 viser, hvor mange delingsmuligheder der kunne opstå.

Men tilbage til testamentets og de efterfølgende breves oplysninger om ottingstal i middelalderens Bolderslev. Striden havde stået om 3 ottinger i Bolderslevs vestlige bymarkshalvdel, »Ættebol«, og om 3 ottinger i den østlige bymarkshalvdel, »Haldensbol«, samt endvidere om 23 ottinger i Bolderslev skov – eller som det dengang hed: Urne skov. Hele skoven var imidlertid på 26 ottinger, idet selve testamentet taler om hele skoven undtagen 3 ottinger, der lå ind mod Bolderslevs markshalvdel »Haldensbol«. Disse 3 ottinger var på den tid under dyrkning og blev forvaltet af testatorens bryde.

Bolderslevs samlede ottingstal, således som det kendes fra 1600-årene og helt op til udskiftningen i 1769, var 52 ottinger, et usædvanligt højt ottingstal for en landsby. Af disse 52 ottinger gik der oprindeligt 6 ottinger på Bolderslev Frigård, der kendes siden 1452,⁴⁰ mens de øvrige bønder hver havde 2 ottinger, altså tilsammen 46 ottinger. Dertil kom som en separat enhed det såkaldte »Bondesbol«

på 3 ottinger. Denne ejendom ejedes en tid af sognepræsten Marcus Johansen (1605–42) og hans søn Marcellus, der ikke blev præst, og efter disse ejere kaldes ejendommen undertiden »Hr. Marci bol« eller »Marcelli bol«. Den var på den tid kun på 2½ ottinger, idet kroen i Bolderslev, den senere »Østerkro«, havde ½ otting. Denne halve otting hørte – som det allerede er nævnt – under Årup i Ensted sogn og lå ligesom dette gods indtil 1725 under Søgård og derefter under Gråsten. Dette besynderlige forhold blev først ændret i 1853, da kroen kom under Åbenrå amt ligesom de øvrige ejendomme i Bolderslev, der i tidsrummet 1490 til 1850 havde hørt under amtmanden i Haderslev.

Det vil hurtigt ses, at der er en ejendommelig overensstemmelse mellem de ottingstal, der findes nævnt ca. 1280 og ottingstallene fra slutningen af det 18. århundrede, henved et halvt årtusinde senere.

Går man ud fra, at de to bymarkshalvdele i Bolderslev hver har haft samme ottingstal som hele skoven i Urne, nemlig 26 ottinger, svarer dette tal helt og holdent til det samlede ottingstal for Bolderslev, som var 25 ottinger, og de to gange 3 ottinger, som striden havde stået om, og som Jens Urne erhvervede mod erstatning i penge, kan antages at have svaret til Bolderslev Frigårds 6 ottinger.

Hvis denne iagttagelse holder stik, kaster den et ejendommeligt lys ind over den kontinuitet, som man atter og atter må studse over, når man beskæftiger sig med ældre forhold i vor sønderjyske landsdel. Det anførte hører selvsagt til den slags ejendommeligheder, man kun kan pege på, men som det vil være vanskeligt at bevise.⁴¹

Ser man imidlertid på de ottingstal, der findes anført i Slesvig-bispens jordebog for en del af det gejstlige gods, vil det i flere tilfælde være muligt at fastslå, at de ottingstal, der nævnes i midten af 1400-årene, har holdt sig helt op til nyere tid.⁴² Kirken har ligesom stormændene vidst at fastholde sin ejendom, i hvert fald i de fleste tilfælde.

Det foreliggende bygger kun på et meget snævert materiale, et testamente og nogle breve fra 1280'erne og 90'erne, og der er ikke tvivl om, at vor viden om ottingstallene vil kunne udbygges ved et mere omfattende studium af vort ældre kildemateriale.⁴³ Måske kunne det bedst ske ved, at en række lokale forskere prøvede på at se på ottingsbegrebet inden for det område, som de er mest fortrolige med,

og først efter et sådant forarbejde vil det være muligt at nå videre frem i vor viden om de strukturelle forhold i den gamle sønderjyske landsby. Måtte det her meddelte bidrag anspore til noget sådant!

NOTER OG HENVISNINGER

1. Diplomatarium Danicum (Danmarks Riges Breve), 2. rk., II, nr. 389; III, nr. 78, 79, 152, 410; SRD, VIII, s. 159-162.
2. Testamentet er udateret, men må være udstedt før 1283 11/10, da klosteret var i proces med Jens Urne, og efter 1279 5/12, idet den »forhenværende« abbed Jens på det tidspunkt endnu nævnes som fungerende abbed.
3. Knud degn af Åved var 1293 22/7 blevet kannik i Århus (Kanutus diaconus canonicus Arusiensis). Han solgte da for 200 mark i gængs mønt kapitlet i Ribe alt sit gods i Ullerup, Skærbæk sogn, nemlig 11 mark gulds jord, samt yderligere 1 mark gulds jord, som tilhørte hans unavngivne broder. Som garant for handelen pantsatte han sit gods i Åved i Vodder sogn. Knud degn har med andre ord været af stormandslæg.
4. Begge former af navnet forekommer i testamentet, et yderligere bevis for den usikkerhed, der har rådet med hensyn til læsningen.
5. I det her behandlede tidsrum gik der 5 mark penge på 1 mark lødig sølv, se: DRB, 2. rk., III, nr. 20. Mark penge faldt dog i tidens løb i værdi i forhold til lødig mark sølv. Det tab på 1000 lødige mark, der nævnes i Sønderjyske Arbøger, 1973, s. 9, svarer derfor rettelig til, at der i 1409 har passeret ca. 12.000 okser forbi toldstedet (ikke 2.000!).
6. DRB oversætter stedets navn ved »Agerbæk«. I Sønderjyske Stednavne, Haderslev Amt, s. 700, er »Akerbeck« dog retteligt placeret under Agerskov. Afskriveren eller udgiveren har åbenbart kendt Agerbæk i Fåborg sogn i Sydvestjylland.
7. »Oten« må være en afskriverfejl for »Oter«. Vodder kaldes foran i dokumentet »Otær«.
8. Den herværende omtale af hospitaler er den ældste, vi har, i hvert fald for byerne Flensborg, Åbenrå og Ribe. Der er tale om Skt. Jørgensgårde de pågældende steder.
9. DD/DRB, 2. rk., III, nr. 73, 313.
10. I Sønderjyske Stednavne er Ættebol og Haldensbol med urette opført under rubrikken »bebyggelsesnavne« (Sjy Std., Åbenrå Amt, s. 315, 317). Under »Haldensbol« har man endvidere fejlagtigt opført navnet »Holden Schwensbool«, »Holdenswensbool«, der findes nævnt i Slesvig bispens jordebog midt i en tekst, der vedrører lokaliteter i Løjt sogn (Reimer Hansen & Willers Jensen: Quellen zur Geschichte des Bistums Schleswig (Quellensammlung der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, VI, s. 70)).
11. Smlgn. indledningen til M. Mackeprangs afhandling, Løgum Kloster og dets Gods, hvor det bl. a. hedder: »Da der kun er bevaret yderlig faa Originaler, er det vanskeligt at fælde nogen begrundet Dom om Afskrifternes Korrekthed. Svarene til de Krav, man nuomstunder stiller, er de naturligvis ikke, og paa ét, i og for sig meget vigtigt Punkt, har Skriveren aabenbart set stort paa det, selv om han ellers har gengivet Teksten korrekt. Det er Stednavnene, som han synes at have gengivet i den paa hans Tid brugelige Form uden

- smaalig Hensyntagen til Originalen. . . Værrer for vort Formaal er det dog, at undertiden har et Brev faaet et galt Aarstal eller et fejltagtigt Udstedernavn, hvorpaa flere Eksempler senere skal fremdrages« (SJy Årb 1945, s. 21–22).
12. Danm Ad Årb 1918, s. 417–420; Henry Petersen: Danske Adelige Sigiller fra det XIII og XIV Aarhundrede (1897), s. 889.
  13. Et vidnesbyrd om, hvor vanskeligt det kan være at læse gamle navne, selv for drevne udgivere, har vi i Urkundenbuchsammlungs og Schleswig-Holsteinische Regesten und Urkundens måde at gengive Snafs på, nemlig som hhv. »Svafs« og »Suaf«, se herom: H. V. Gregersen: Plattysk i Sønderjylland, s. 133 (note 351).
  14. DD/DRB, 2. rk., VII, nr. 313.
  15. Rep Dipl, I, nr. 3203. Det hedder her: »curiam post mortem patris mei Bundonis Snafs dicti jure hereditario acquisivi«.
  16. H. V. Gregersen: Plattysk i Sønderjylland, s. 132–135.
  17. Rep Dipl, 1. rk., II, nr. 4343; SHRU, VI, nr. 1625. Heri kaldes Christian Eriksøn Urne »Kersten Erycks, de Vrne heten is«.
  18. SRD, V, s. 560. Han kaldes her »Otto Snawf«.
  19. Rep Dipl, 1. rk., III, nr. 5173 s.
  20. Rep Dipl, 1. rk., III, nr. 6868.
  21. DD/DRB, 3. rk., III, nr. 502.
  22. SHRU, VI, nr. 1349. Bjolderup kaldes her: »Byoldorpe«.
  23. Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg, IX, s. 439, 499; se endvidere: Johan Hvidtfeldt i Trap Danmark Femte Udgave, Åbenrå-Sønderborg Amter, s. 914–917. Niels Heldvads oplysning om kirken i Ønlev findes i hans Sylva Chronologica, II, s. 46; jvf. SJy MSkr 1952, s. 56. Kirkens plads er umiddelbart syd for Nørre Ønlev og øst for vejen fra denne by til Sønder Ønlev.
  24. SRD, VIII, s. 81. Her skrives Bjolderup »Byældrop«.
  25. DD/DRB, 2. rk., III, nr. 139. Der bruges her følgende udtryk: »en langvarig strid«, »er der omsider« truffet en ordning; endvidere tales der om et dokument, affattet af hertug Erik (død 1272).
  26. Rep Dipl, 2. rk., IV, nr. 7854.
  27. Rep Dipl, 1. rk., II, nr. 4047. Lawe Lawesøn Rütze benyttede Urne-slægtens våben ved beseglingen.
  28. Rep Dipl, 1. rk., II, nr. 4336.
  29. DD/DRB, 3. rk., III, nr. 410.
  30. DD/DRB, 3. rk., IV, nr. 44.
  31. DD/DRB, 3. rk., V, nr. 199.
  32. Danmarks Adels Aarvog, 1909, s. 362.
  33. Jvf. note 16.
  34. Trap Danmark Femte Udgave, Haderslev Amt, s. 359, 366. Atter engang kan der tvivles om Løgum-bogens gengivelse af et navn.
  35. Henrik Fangel: Slægten Emmiksen og dens gods (SJy Årb, 1972, s. 5–59).
  36. Åbenrå Bys Historie, I, s. 57, 94; SJy Årb, 1955, s. 176.
  37. Se f. eks.: Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder (opslagsordet: Attung); Håndbog for danske Lokalhistorikere (samt henvisningerne i de to opslagsværker).
  38. Når der enkelte steder forekommer større ottingstal for en ejendom, er et sådant tal opstået ved en sammenlægning af forskellige ejendomme. Det må være tilfældet med en 10- (en tid endda en 11-) ottingsgård i Øster Løgum,

den såkaldte Fogedgård, og det gælder kancelligodset Vilbygård ved Kassø i Hjordkær sogn, der er opstået af en forsvunden landsby på oprindelig 2 bol a 4 ottinger (se: H. Hejselbjerg Paulsen: Sønderjydske Slægter, I. Øster Løgum, 1941, s. 151; Trap Danmark Femte Udgave, Åbenrå-Sønderborg amter, s. 906).

Helgårdenes størrelse kunne være forskellig fra egn til egn. Om forholdene i Haderslev amt siger Georg Hanssen: »i nogle sogne og byer regner man 1 otting, andetsteds 2, 3 eller flere otting på en helgård« (citeret efter Troels Fink: Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770, 1941, s. 40).

39. Adskillige landsbyer har efter denne tid et ottingstal, der ender på en brøk. Ottingstallene for landsbyerne Hjordkær, Sønder Ønlev og Nørre Ønlev tyder således på, at der engang er sket betydelige ændringer med hensyn til disse landsbyers struktur, et forhold, der muligvis lader sig forklare ud fra den senmiddelalderlige agrarkrise. Jvf. den forsvundne kirke i Ønlev og den nyoprettede i Hjordkær fra ca. 1521.
40. Bjolderup Sogns Historie, s. 209–220, 403–410. I 1584 blev Bolderslev Frigård delt i to gange 3 ottinger, og i 1673 blev den såkaldte »Friotting« i Raved frasolgt, antagelig den ejendom i Raved, der findes nævnt i middelalderen. Til gengæld blev Bondesbols 2½ ottinger lagt til stamparcellen, der indtil 1801 omfattede 5½ ottinger. Marken Løgpold ved Hærvejen, utvivlsomt kaldt således på grund af et mislykket kroanlæg på dette sted (Stenbjerg kro, jvf. Sjy MSkr, 1948, s. 137–139), hørte oprindeligt til Bondesbols jord. Her blev der efter 1945 indrettet en mindepark for det gamle tingsted på Urnehoved.
41. Smlgn.: H. V. Gregersen: Om det kontinuerlige i vor historie (Stambladet I, 1963, s. 243–248).
42. Sjy MSkr, 1973, s. 393–399.
43. Jeg har tidligere gjort opmærksom på Bolderslevs ejendommeligt konstante ottingstal i en note i Bjolderup Sogns Historie, s. 130.